

Nr. 4 1977

18. årgang

Løssalg kr. 5,-

NOREGS MÅLLAG OG LANDSLAGET FOR SPRÅKLIG SAMLING

Ope brev til styret i NM frå 14 dobbeltmedlemmer

Tilhøvet mellom Noregs Mållag (NM) og Landslaget for språklig samling (LSS) har vore emne for eit hissig ordskifte dei siste månadene. Vi som er medlemmer i begge organisasjonane — på sett og vis hovudpersonane i ordskiftet — har med eit par unnatak ikkje deltatt i det. Vi har ikkje noko mot ein sakleg diskusjon om målpolitiske problem som det er usemje om i NM, men vi vil ikkje finne oss i å stå skolerett for folk som trur dei har patent på det rette målsynet og kan setje karakter på alle andre.

Likevel har no mistenkeleggjeringa av oss

som målfolk kome så langt at vi vil krevje ei avklåring av styret i Noregs Mållag. Vi minner om eksklusjonsparagrafen i lovene åt Hammerfest Mållag, som var utgangspunktet for diskusjonen, og innlegg i Dag og Tid av Olaf Almenningen (10. oktober), Roger Lockertsen (fleire gonger) og andre. Skal medlemmene i laget delast i to klasser etter målsyn, eller skal alle meiningar og meningsgrupper i laget få kome på like fot, utan at ei gruppe skal setje seg til doms over andre og krevje organisatoriske motiltak mot dei?

Over til s. 14.

I DETTE NR. BLANT ANNET:

- Hva er radikalt bokmål? Av Geirr Wiggen
- Meldinger av barnebøker
- To fråsegner frå LSS
- Skolekrav om meir radikalt bokmål

SPRÅKLIG SAMLING

Abonnement 20 kroner året

Skriftstyrar: Ernst Håkon Jahr
Gabbrovn. 11, 9022 Krokeldalen
Tlf.: (083) 30 483

RIKSMÅLSFOLKA OG FOLKEMÅLSFORMENE I BOKMÅLET

Særutvalget for bokmål, som er nedsatt av Norsk språkråd, arbeider framleis med justeringer av bokmålsnormalen. I utgangspunktet var spørsmålet dette: Skal de ord og former som Riksmålsforbundet kjemper for, igjen bli tillatt brukt av skolelever og andre som er pålagt å følge den offisielle rettskrivingsnormalen? Dette er blitt framstilt som et reint «frihetskrav»: Vi (riksmålsfolk) ønsker ikke å forby noe av det som *nå* er tillatt. Vi ønsker bare større liberalitet i bokmålet, dvs. også plass der til *våre* særformer og det vi slåss for. Dette kan høres rimelig og moderat ut, men tar ikke hensyn til hvilke ord og former som har sosial prestisje i samfunnet, og som dermed lettere kan virke språklig undertrykkende. Men dét aspektet skal vi ikke ta opp her. Isteden skal vi se litt på det som hittil har skjedd i justeringa av bokmålsnormalen. Språkrådet har vedtatt at alle hokjønnsord nå skal ha valgfritt endinga *-a* eller *-en* i bestemt form entall, altså *døra* eller *døren*, *boka* eller *boken*, mot tidligere bare *døra* og *boka*. Det ser også ut til å gå mot større valgfrihet for verbalbøyinga. Men spørsmålet er nå: Vil de som går inn for denne utviklinga — at flere og flere av krava fra riksmålshold skal imøtekommes — også stå fast ved at ingenting av det som hittil har vært tillatt, skal stenges ute? Vi tenker her sjølsagt på de mange folkemålsformene som etter hvert er blitt tillatt i bokmålet. Riksmålsfraksjonen i Språkrådet var ikke villig til å tillate former som *skriv* og *sitti*, da det blei foreslått, og det gir vel en viss pekepinn om hvor sterk den liberale holdninga egentlig er der i gården. Nå gjaldt dette *innføring* av nye folkemålsformer, og de kan kanskje skyte seg inn under det. Men hvordan

vil de stille seg til eventuelle forslag om å *stryke* folkemålsformer som er tillatt i dag? Det kan gjelde f.eks. muligheten til å nytte kløyvd infinitiv og enkeltformer som *fekk* og *gjekk*, *frå* og *måndag*, *bonn* og *botn*, *gutta* og *hesta* (bestemt flertall) osv.

Vi antar at slike ord og former nå diskuteres av Særutvalget for bokmål, og vi venter at riksmålsfolka samla vil gå imot at disse og andre folkemålsformer skal tas ut av normalen. Hvis de *ikke* går imot det, vil de ha satt sin påståtte liberalitet i et lite flatterende lys. Da vil det være lite igjen av det liberale synet de hevder å stå for.

Men la oss ikke ta noe for gitt om dette. La oss vente og se.

„Liberaliseringsvedtaket” blir misbrukt

Lenge har vi hørt at det såkalte liberaliseringsvedtaket av 1972 er blitt misbrukt. Nå foreligger det dokument på at så skjer.

Det var i Norsk språkråds første år at riksmålsfolka i rådet vant sin første seier ved å få rådet til å vedta at skoleelever ikke skulle «få feil» om de nytta riksmålsformer i sine skriftlige arbeid, sjøl om de ikke var tillatt etter den offisielle rettskrivinga. Dette vedtaket er seinere blitt omtalt som «liberaliseringsvedtaket». (Det er forresten ei nemning med kraftig språkpolitisk slagside, liksom vedtaket sjøl. Liberaliseringa gjelder bare for normavvikende riksmålsformer, ikke for normavvikende folkemålsformer.)

Lenge har vi, som nemnt, hørt det frå forlagshold at f.eks. oversettere har måtta holde seg til et overveiende konservativt bokmål. Om det har skyldtes uttalt sensur frå forlagsleiinga eller sjølsensur hos medarbeiderne, har det vært vanskelig å slå fast. I alle fall har det vært nettopp «liberaliseringsvedtaket» som har ligget til grunn for denne riksmålsdreieinga innom bokmålsoversettingene.

I år har vi fått mistanken bekrefta. «Liberaliseringsvedtaket» *blir* misbrukt, og det både av forlag og av departement.

Kirke- og undervisningsdepartementet hevder i et skriv til Rogaland Distriktshøgskole at det er rimelig at «liberaliseringsvedtaket skal gjelde for norskundervisninga på alle nivå, også i høgskoler og på universitet. Ved norskseksjonen i RDH har denne fortolkinga vakt oppstuss, og saka er innrapportert til fagnemnda i Norsk

Forts. s. 13.

HVA ER RADIKALT BOKMÅL?

Ei problematisering

Av Geirr Wiggen

Friheta til å velge mellom ulike ordformer innafor bokmålsnormalen har vært av et anna slag etter 1938 enn før. Etter 1917-rettskrivinga var det i praksis to jamstilte samvariasjons-system innafor riksmålsnormalen («moderat» og «valgfritt» riksmål) skolestyrene og statsadministrasjonen hadde å velge mellom, dvs. *heile* den ene eller *heile* den andre varianten.¹ Sia den nåværende rettskrivinga vart vedtatt i 1938, har valfriheta i bokmålet stått mellom ulike ordformer, ikke mellom to atskilte samvariasjons-system som etter 1917. Dobbeltformer har vi kunnet bruke etter eige godtykke i samsvar med heimemålet vårt.²

Likevel har det vært vanlig å omtale bok-

målsnormalen som delt i to atskilte system, henholdsvis «radikalt» og «moderat» bokmål. Det har kommet klart og ofte til uttrykk både i lekmannsordskifter og i skrifter frå offisielt hold, f. eks. frå Norsk språknemnd/Norsk språkråd. På samme vis som betegnelse på riksmålsvariantene etter 1917, «obligatorisk» og «valgfritt» riksmål, var utvikla frå utgangstydinga «obligatoriske/valfrie forandringar i høve til den gamle rettskrivinga» (av 1907), er også betegnelse «moderat» og «radikalt» bokmål utvikla frå utgangstydinga «moderate/radikale forandringar i høve til den gamle rettskrivinga» (av 1917).³

Forts. n. side.

MELD DEG INN I LSS!

Kryss av og send slippen til Landslaget for
Språklig Samling, Postboks 636, Sentrum,
Oslo 1.

- Ønsker å bli medlem av LSS
- Ønsker opplysninger om LSS
- Ønsker å abonnere på bladet Språklig Samling.

Navn:

Adresse:

Trass i at det ikke er noe holdepunkt i 1930-normalen for å skille ut to variantsystem av bokmålet, har det altså likevel lenge ligget i utviklinga av ordbruken at det finnes to slike varianter. Gyldendal Norsk Forlag tok opp spørsmålet om «radikalt» og «moderat» bokmål i lesebøkene i en henvendelse til Norsk språknemnd i 1952, og i samband med framlegget til ny læreboknormal i 1957 kom språknemnda til at det burde fastsettes regler og kvoteordninger for «såkalla 'radikal' språkform». Slike kvoter gjorde det samstundes konkret fremlegg om,⁴ og dette framlegget vart godkjent av Kirke- og undervisningsdepartementet med små endringer.⁵ I dag opplever vi at skolestyrer etterlyser norskverk i «radikal» bokmålsutgave, fordi de har fatta vedtak om å nytte «radikalt» bokmål i skolene.⁶

Alt før betegnelsene «moderat» og «radikalt» bokmål festna seg i bruk, tok ei rekke valfrie former i bokmålet til å bli behandla *en bloc*. Det skjedde ganske umiddelbart etter at 1938-normalen var vedtatt. 24. mars 1939 oppretta KUD en firemannskomiteé som skulle komma med et forslag til «retteleiing for valg av skolebokformer i bokmålet». Det gjorde komitéen alt 10 dager seinere, 3. april 1939. Og på så kort tid var det ikke å vente at alle de valfrie formene var blitt behandla. Denne «læreboknormalen» (av 1938) var med andre ord bare ei skisse. Men den var retta inn etter det grunnsynet at lærebokspråket skulle tjene utjamninga mellom nynorsk og bokmål, og den rådde derfor til at *samformene* vart nytta så langt råd var. KUD godkjente denne komitéinnstillinga 29. april samme år.⁷

Tidligere dette året (2. mars) hadde imidlertid Oslo skolestyre alt fatta vedtak om å nytte samformene i undervisninga og — så langt råd var — i skolebøkene («Oslovedtaket»), og ei rekke andre skolestyrer utover i landet følgte opp med tilsvarende vedtak. Når så lærebokforfattere og forlag nokså konsekvent slutta opp om denne utviklinga, kom lærebøkene for folkeskolen til å gjennomføre flere samformer enn det departementets utval hadde gjort direkte tilråding om.

Poenget i denne forbindelsen er at både «læreboknormalen» av 1938 og «Oslo-vedtaket» i 1939 førte til at *samformene* i bokmålsnormalen vart behandla som ei gruppe. Det viste seg som nevnt i lærebøkene, snart på det viset at det vart gitt ut parallellutgaver, A- og B-utgaver. Under omtalen av denne læreboksituasjonen betegner *Framlegg til læreboknormal 1957* parallellutgavene som «en utgave med tradisjonelle «moderate» former, og en annen utgave med «radikale» tilnæringsformer» (s. 7, spalte 1).

Etter dette blir «radikalt» bokmål å forstå

som en bokmålsvariant som er prega av tilnærings- eller samformer. «Radikalt» bokmål blir med andre ord definert i høve til nynorsk, den andre offisielle riksnormalen.

Men denne definisjonen er ikke den eneste mulige. I det KUD-godkjente språknemndskriftet *Målform og normering i lese- og sangbøker* (Oslo 1961), der kvotene for «radikalt» bokmål i lesebøkene er fastsatt (s. 1), blir «radikale» former i bokmål utlagt som *folkemålsformer* (s. 24f.): «I reglene for fordeling av lesebokstoffet på «hovedmål» og «sidemål» er det bestemt at lesebøkene på bokmål for folkeskolen fra og med 2. klasse skal inneholde en viss kvote av stoff med «folkemålsformer» («radikale» former)» (s. 24). [...] «Folkeeventyrene bør alltid gjenfortelles i en slik «radikal» folkelig form» (s. 25). Overskrifta for den delen av skriftet dette er sitert frå, er «Bokmålstekster med folkemålsformer».

Alt med disse to ulike definisjonene av «radikalt» bokmål må det vera vanskelig å bestemme denne bokmålsvarianten i praksis. Tilnæringsformer og folkemålsformer er ikke alltid like. F.eks. gjelder det når en skal velge mellom diftong og monoftong (adjektivet *het* er ei østnorsk folkemålsform, men ordets tilnæringsform er lærebokforma *heit*).

Mange skolebøker har fått KUDs godkjenning og blitt gitt ut som «radikal» bokmålsvariant. Sia 1952 har Norsk språknemnd/Norsk språkråd vært departementets konsulent i godkjenningsaker av dette slaget. Hva har språkkonsulentene hatt å holde seg til i vurderinga si? Hva for språklige kriterier har de bygd på når de har skullet se til at bøkene har holdt seg til «radikale» former? Jeg har ikke vært i stand til å finne noen fyllestgjørende *konkrete* retningslinjer. *Framlegg til læreboknormal 1957* og det nevnte småskriftet om lese- og sangboknormering gir bare noen få (og tilfeldige?) eksempel og problematiserer saka lite eller slett ikke.⁸ I småskriftet frå Norsk språknemnd/KUD er det imidlertid interessant (og ikke så lite forvirrende) at «radikale» bokmålsformer *defineres* som folkemålsformer, men *konkretiseres* slik: merkeformer som diftonger, hokjønn, -a i preteritum av verb av kaste-klassa + sideformer som er tilnæringsformer (!), enkelte former som har en viss skriftradisjon uten å ha plass i rettskrivinga (f.eks. *hu*, *stugu*) og pronomenformene 'n og 'a (i replikker, men helst (!) ikke ellers). Konkretiseringa avsluttes med ei presisering av at de «radikale» formene (=folkemålsformene) *ikke* omfatter dialektformer: «De «radikale» stykkene skal ikke være dialektprøver, men tekster i «radikal» riksnormal» (*op.cit.*, s. 26). Hva er folkemålsformer, om de ikke er dialektformer?

Forts. s. 11.

Meldinger av barnebøker

I SYNNAVÆR ER DRØMMA NÆR

Av Ola Losløkk

Tormod Haugen har i år gjeve ut den femte boka si — *Synnadrøm* — og ho markerer etter mi meining ein topp i forfattarskapen hans til no. Det er vokster og utvikling frå bok til bok:

I «Ikke som i fjor» (1973) tok han opp problem kring barns angst og utryggleik, barns grusomhet mot kvarandre — men og barns solidaritet med kvarandre i historia om den vesle, redde guten Jørgen og den tøffe, sterke jenta Maria, der Maria forstår og hjelper Jørgen, slik at *i år* ikkje vert heilt lik *i fjor*.

I «Til sommeren — kanskje» (1974) er det 13-åringen Britts einsemd i ein rotete heim med fastgrodde holdningar til kjønnsrollemønster og menneskeverd som er hovudmotiv, og der hjelpa er å finne hos den «utstøytte» Elvira og håpet ligg i at mora bryt ut av ekteskapet.

I «Nattfuglene» (1975) møter vi og ein kjernefamilie — mor, far og Joakim (8), der mora er den sterke og samlande krafta, faren er nervøs og ein tapar i læraryrket. Farens angst forplantar seg til Joakim; «nattfuglene» blir det samlande symbolet for Joakims angst, og utryggleik og hjelpeløyse fyller heile tilværet hans. Noka tradisjonell løysing gjev ikkje boka.

«Zeppelin» (1976) er ei «annleis» bok; ho startar som eit poetisk eventyr om ei 10-årig jentes fantasiverd og utviklar seg til ei realistisk problem-forteljing om ein 12-årig gut som rømer frå eit barnefiendtlig heimemiljø.

Dei to siste bøkene vart KUD-premierte, og eg synest det er ei klår kunstnarleg utvikling fram til og med «Zeppelin». Dei to første bøkene er tradisjonelt kvardagsrealistiske, i dei to siste vert denne realismen sprengd av fantasi

og symbolisme, utan at dette gjer bøkene mindre realistiske. «Fantasi er en dimensjon ved livet», seier Haugen (Dagbl. nr. 52/77). Vi finn ingen standard-lykkemodell i bøkene, og stilen er enkel, men kanskje litt bleik og upersonleg.

Korleis høver så «*Synnadrøm*» inn i denne utviklinga?

Her er vi i Østligrenda, ei austlandsbygd med manglande arbeidsplassar og fråflytting. 11-åringen Runar og familien hans tek avskil med Arild og foreldra, som flyttar frå grenda til byen. Vi høyrer om utbygging av eit stort hyttefelt, der Runars far arbeider, og om ein ny veg som skal kome — om planar for turisme og nytt liv i grenda. Men denne utviklinga — eller «innviklinga» som gamle Marta seier — vil ho verte eit gode eller ein trugsel for grenda og folket der? Til slutt opplever vi korleis folket vaknar og protesterer mot raseringa av grendemiljøet; det går eit synnavær over bygda.

Ytre sett er dette ei enkel bok: motiva er velkjende i bygder som Trysil. Men det som gjer denne boka sterkare enn andre bøker eg har lese om same emnet, er intensiteten i skildringa: Grenda vert levande og nær, vi sansar miljøet slik Runar (og barn flest) gjer det. Vi opplever kva det vil seie å *høyre til* ein stad, å ha røter i eit heimemiljø. Ein får eit forhold til tinga rundt seg, her er segner og historie knytta til hus og steinar, her er du i samanhengen bakover. «Jorda har en drøm om konna i seg», seier Runars far; «je har kanskje en drøm om jord i meg.» Og derfor er det vel og at trugselen utan frå vert særleg uhyggeleg, for denne samanhengen kan bli broten framover: Arild og foreldra er borte; dei er berre åtte menneske att i grenda, snart vil dei vere berre sju. Dette ser vi, sansar vi, forstår vi gjennom Runar; det er valet av perspektiv som let oss «sansse det som det er».

Derfor er det naturleg (og logisk) at folket samlar seg til protest mot «utviklinga», angsten for framtida skapar ein motstand, Bjarne tyr til *handling*: sjølve vil dei vere med og bestemme over framtida si og lagnaden sin. For å nytte klisjéspråk: Østligrend-folket vert bevisstgjorde, og bevisstgjeringa fører til auka sjølvtilitt, til tru på eiga makt og sjølvråderett i eige miljø, til handling. Og her endar boka, utan noka

«ytre» løysing. «Jeg forvalter ingen sannhet om virkeligheten», har Haugen sagt (Dagbl. nr. 52/77).

Det verkeleg nye i «Synnadrom» er språket: forteljaren bruker Trysil-dialekt heile vegen. Og er det ikkje derfor at boka verkar så heilstøpt, så logisk, enkel og sterk, og at vi kjem så nær innpå miljøet og personane?

— Han far hadde et ordstø han hadde etter far sin att. I synnavær er drømme nær, brukte'n å si. Synnavær og drømmer. Runar så på orda inni seg.

— Han mente vi hadde så mange drømmer i øss som aldri fekk komma ut. Vi tvinges tel å drømme liva våre, sa'n en gang. Han brukte å si det om vårn, da det var vårvoner i lufta. Bare det vart sammar og varnt, kunne vi greie alt mulig, sa'n. Med synnaværet om vårn vart vi sterke. I synnaværet kunne vi gjøra det som ellers virket umulig.

I eit intervju i TV-programmet PAN sa forfattaren at stoffet kravde bruk av dialekt denne gongen. Er ikkje dette ei slags romantisering av det å skrive — at ulike stoff krev ulik målform? Kan ikkje den smidige og naturlege språkføringa i «Synnadrom» like godt nyttast på eit heilt anna stoff, ei heilt anna miljøskildring? Treng t.d. språket i ei by-skildring vere mindre talemålsnært enn i ei skildring av ei fråflyttingsbygd? Et det verkeleg unaturleg, slik Harald Tusberg presterte å seie i eit TV-program nyleg, at amerikanske og engelske TV-filmar som skildrar høgare sosiale miljø, vert omsette til nynorsk? Sjølv sagt må dette vere språklege fordommar, og eg vonar at Haugen vil vere einig i dette, slik at han forstår å nytte fullt ut den reiskapen han no har synt at han meistrar så godt — nemleg å nytte *talemål* i arbeidet med å skape kunst.

Eit «pedagogiske» spørsmål melder seg til slutt: Er dei siste tre bøkene til Haugen for krevande for 10—12-åringar? Er angsten han skildrar, dei vonde problema, symbolinnslaga, prosalyrikken og mangelen på «løysingar» til slutt problematiske når ein tenkjer på lesealderen? Haugen har sjølv sagt at han ikkje tenkjer spesielt på barnelesarane når han skriv; han tenkjer på *barna han skriv om*, og han vil bryte ned (det kunstige?) skiljet mellom barn og vaksne når det gjeld lesnad. Dei same litterære kriteria må gjelde for barnebøker som for vaksnebøker. (Dagbl. nr. 239/77).

Dersom ein med ei god barnebok meiner ei bok som både barn og vaksne les med glede og utbytte, vert det avgjerande spørsmålet då om barn likar denne boka. For eg tykkjer det er udiskutabelt at vaksne må finne «Synnadrom» god — kanskje til og med svært god. Korleis barn vil oppleve ho, veit eg ikkje, men eg vonar

at dei vil like ho, at ho ikkje berre vil verte ei bok for dei få, for lesehestane. Ho fortener etter mi meining å verte ei bok for dei mange, så viktig trur eg at ho er.

Eg vonar at flest mogleg må få oppleve det synnaværet som er i kjømda sist i boka; drømmane er nære — synnadrommen.

Tormod Haugen: *Synnadrom*.
Alle vi-bøkene, Gyldendal 1977.
148 sider. Kr 37.00.

GOD BARNEBOK OM Å VÆRE REDD

I debutboka si *Gutten og ørna* gir den unge nordnorske læreren *Per Knutsen* ei skildring av barneangst, slik de fleste barn kan oppleve den i 5—6-årsalderen. Det er hovedpersonen Jon som er engstelig: For mørket, for jamnaldringen Sau-Hans og faren hans, for ørna. Men samtidig har Jon en draging mot disse angstobjekta. Mørket faller truende over han når han går nedi fjæra uten at faren veit om det; men det er deilig når han har lagt seg til å sove og er heime. Sau-Hans skremmer Jon med trusler og sinne, men samstundes er han eineste leikekameraten til Jon og kan være god mot han til tider. Framfor alt er ørna det sentrale angstobjektet og det bærende symbolet. På en gang er ørna vesenet som kan bære Jon vekk frå det som er leitt og vanskelig heime, ut over havet, høgt og fritt, — og dyret som kan komme og ta han med de skarpe klørne sine. Jon blir redd for Sau-Hans sin ørnefigur i gips og kyler den i golvet, men han går i vegen for far til Sau-Hans når han vil skyte den virkelige ørna.

Skildringa er lagt til et grisgrendt miljø på den nordnorske kysten. Men angsten Jon bærer på er allmenn. Jon blir dermed lett å kjenne seg igjen i — å identifisere seg med — for de fleste 5—6-åringar (og eldre barn for den saks skyld). Ikke minst etter sjøl å ha lest boka for en mørkredd 5-åring meiner jeg at boka egner seg til å lette på noe av den irrasjonelle angsten barn i denne aldersgruppa ofte har, til å få barna til sjøl å arbeide med og få et grep på sine egne angstfylte hverdagssituasjoner. Barna kan få et klargjørende blikk inn i seg sjøl ved å lese/høre om Jon. *Gutten og ørna* er med andre ord ei barnebok med meining.

For at denne meininga skal komme ordentlig fram, må sjølsagt den voksne som eventuelt lesar boka kunne snakke vidare med barna sine der boka slutter, om hvorfor Sau-Hans oppfører seg ekkelt noen ganger, om hvorfor ørna kan angripe sau stundom osv., for å gjøre det irrasjonelle, angstskapende forståelig. Det krever et godt forhold mellom den voksne og barna. Et slikt forhold har Jon til faren sin. Farsskikkelsen er sentral i Jons konfliktløsning (eller konfliktbearbeiding), og den voksne som lesar boka, kan ha sitt å lære av den karakteren i boka. Dermed er *Gutten og ørna* også ei voksenbok med meining. Boka er et eksempel på at skillet mellom litteratur for voksne og litteratur for barn kan være grunnlaust.

Knutsen skriver enkelt, slik det høver når en vender seg til barn. Enkelt betyr ikke banalt. Setningene er korte og klare, og de er satt i hop slik at de gir skildringa dramatisk nerve. I ordval og formverk virker det som om forfatteren har villa slippe sitt eige nordnorske mål til uten at han har våga spranget heilt. Resultatet har blitt en viss inkonsekvens i formverket. Intetkjønnsord ender f.eks. stundom på *-ene*, stundom på *-a* (her kan den nordnorske folkemålsendinga *-an* ligge bak?), fortidsforma av 1. klasse svake verb stundom på *-et*, stundom på *-a*. Men bare riksmålspurister og filologiske konsekvensryttere kan legge dette avgjørende imot boka. Jamt over får det nordnorske folke-målet sette avgjørende preg på forma, og resultatet er blitt et såkalt radikalt bokmål. Knutsen har dermed plassert seg i den voksende gruppa av forfattere som frigjør seg frå riksmålstradisjonens grep på bokmållitteraturen. Det kan godt være at en nynorskvariant ville høve vel så bra for Knutsen, — Lars Berg skulle være et godt eksempel for nordnorske forfattere i så måte, — men det noe usikre i bruken av nordnorske former i denne bokmålsboka skal ikke forfatteren kritiseres for. Det er framleis vanskelig nybrottsarbeid å folkeliggjøre bok-målet, og det virker befriende at så mye levende nordnorsk mål tross alt er tatt i bruk i denne boka. Det er bare å ønske lykke til i samme lei.

Dermed skulle leserne av «Språklig Samling» være oppfordra til å gjøre seg og barna kjent med Per Knutsens bok, heime, i barnehagens samlingsstunder eller i småskolen. Det er noen få uttrykksfulle tegninger av Kjersti Scheen å glede seg over også; det kunne godt vært noen flere av dem.

Per Knutsen: *Gutten og ørna*.
Ill. av Kjersti Scheen.
Les mer-bøkene, GFyldendal Norsk Forlag.
Oslo 1976. 81 sider.

Geirr Wiggen

Færøyske småbarnfortellinger

Steinbjørn B. Jacobsen er forfatter og *Bárdur Jakupsson* illustratør til to småfortellinger for barn som kom ut på norsk oppunder jul i fjor. Det er *Knut Ødegård*, forhenværende forlagssjef i Noregs Boklag, som har omsatt fortellingene til norsk. De heftene «Språklig Samling» har mottatt, har BOKMÅL trykt nederst på omslaget. Det betyr kanskje at de også er å få i nynorsk måldrakt?

Lammet handler om en sau som passer på det ganske nyfødte lammet sitt. Sauen er redd lammet skal falle i bekken. Lammet kommer likevel til å plumpe uti, men redder seg opp på land igjen og tørker seg i sola.

Høna og hanen forteller om ei høne som finner en fin, feit makk og kakler av glede. Men det hører hanen, som kommer og napper makken til seg. Neste gang høna kakler, kommer hanen springende igjen og trur det gjelder en ny makk. Men denne gangen har høna verpa og er stolt av egget sitt; da blir hanen flau, for i det stykket kan han ikke vinne over høna.

Det er altså to enkle historier det dreier seg om. De heilsides fargeillustrasjonene er enkle og fine. De støtter godt opp under tekstene. Men i tillegg er det en serie svart-kvitt-tegninger i hver bok. De lager ei anna historie — «en ekstra utfordring til fantasien», ifølge vaskeseddelen. Sjøl er vi redd disse ekstra tegningene vil virke forvirrende på barna, når de ikke kan settes klart i samband med det bøkene ellers handler om.

I begge bøkene er det spennende momenter: Vil lammet falle i bekken? Kommer det opp igjen. Vinner høna/hanen eller makken drakampen dem imellom? I *høna og hanen* er dessuten sluttpoenget morsomt og fruktbart fleirtydig.

Lammet er kanskje noe mindre vellykt enn *Høna og hanen*. En del gjentakinger virker umotiverte. F.eks. sies det tre ganger på 10—12 linjer at lammet fikk øye på smørblomstene ved bekken, uten at vi kan se at det bidrar til noen stigning i teksta. —

For språkinteresserte er det overraskende at nynorskmannen Knut Ødegård ikke nytter bokmålet til det ytterste i folkelig lei. Særlig i *Lammet* er språkføringa temmelig konservativ: *sprellet, blomstret, tittet, mekret, helt, høyt, forandret, en liten stund, nesen, bunnen, tiden*. Merkbart mer «radikalt» er forma i den andre historia (*makk, molda, reiret* o.a.), men også der viker omsetteren tilbake for *a*-endinger i fortid av svake verbs 1. klasse (*boret*) og i fleirtall av intetkjønnsord (*bladene*). —

Vaskeseddelen mynter bøkene på 4—8-åringar. Det tviler vi på går bra. Men som høgtlesing på dagheimenes spebarnavdelinger og jamnaldrende barn (1½—3 år), vil nok de enkle historiene være dramatiske og fengende nok og bildene passende klare og enkle.

Steinbjørn B. Jacobsen og Bárdur Jakupsson: *Lammet*.
Omsatt av Knut Ødegård.
Fabritius forlag 1976. 20 sider. Kr 18.00.

Steinbjørn B. Jacobsen og Bárdur Jakupsson:
Høna og hanen.
Omsatt av Knut Ødegård.
Fabritius forlag 1976. 12 sider. Kr 14.00.
Berit og Geirr Wiggen.

FRÅSEGN FRÅ LSS OM STORTINGSMELDING 16

LSS har fått tilsendt St.m. nr. 16 1977-78 frå KUD: «Om spesielle tiltak for å bedre tilgangen på paralellutgaver av skolebøker og lærebøker for små elevgrupper». I den samanhengen vil LSS uttale:

LSS stør opp om kravet frå målrørsla og nynorskelevane om at lærebøker og andre læremiddel skal ligge føre i parallellutgaver på begge målformer samtidig og til same pris før dei blir godkjent til bruk i skolen. Dette er fastsett i Lov om grunnskolen (paragraf 40) og Lov om vidaregåande opplæring (paragraf 38). Vi meiner også det er eit rimelig krav at dette blir gjennomført innan 1980, som målorganisasjonane har kravd og Norsk språkråd også har gått inn for. Vi vil derfor be om at departementet legg fram ein tempoplan for gjennomføringa av dei tiltaka som trengst til å oppnå dette, slik det er blitt bedt om av Stortinget (St.m. nr. 16, s. 3).

LSS har med interesse studert dei opplysningane som ligg føre om dekningsgraden av nynorske læremiddel i dei ymse fag og skoleslag (jfr. St.m. nr. 16, s. 6f, og motmeldinga frå Aksjonsnemnda for språkleg rettferd i skulen, s. 10—14). Vi viser òg til s. 23f i Stortingsmeldinga, der det blir antyda at det over ein femårsperiode vil vere nødvendig med om lag 40—60 mill. kroner for å skaffe full dekning. På denne bakgrunnen vil vi sterkt ta avstand frå framlegget i statsbudsjettet for 1978 om å løyve berre 8.3 mill. kroner til dette føremålet. Ut fra dei utrekningane som er gjort, synest det klart at minst 25 mill. kroner vil vere nødvendig til dette føremålet i 1978, og ein tilsvarande sum dei neste to åra. Vi vil be Stortinget om å ta omsyn til dette.

På s. 20—21 i Stortingsmeldinga antydar departementet kva typar læremiddel som skal gå inn under godkjenningskravet, og kva krite-

rium som skal gjelde ved søknader om dispensasjon. LSS vil åtvare mot at det blir gitt for fritt høve til dispensasjonar her; det kan lett føre til at jamstellinga blir undergravd. Vi går inn for at jamstillingskravet må gjelde ikkje berre grunnskolen og den vidaregåande skolen, men også andre skoleslag. Ein del formuleringar kan gi grunnlag for ei undergraving i jamstillingskravet, t.d.:

«Lovbestemmelsen kan bare bli gjort gjeldende for læremidler som brukes regelmessig i undervisningen. Videre må det gjelde læremidler som er nært knyttet til en lærebok, eller stoffet må inngå som et ledd eller en enhet i et lærebokverk.» (S. 20.) Vi vil foreslå formuleringa:

«Lovbestemmelsen blir gjort gjeldende for alle læremidler som inneholder norsk tekst eller tale, og som er produsert til bruk i skolen.» På dette punktet vil vi vise til fråsegner frå Norsk språkråd.

Når det gjeld dispensasjonsreglane, vil LSS gå inn for at det skal kunne bli gitt høve til dispensasjon frå påbodet om parallellutgaver på begge målformene for lærebøker, lærebokverk og andre læremiddel som blir utgitt for fag med små elevkull. Ein slik dispensasjon skal gi forlaga høve til å gi ut desse bøkene i ei utgåve der bokmål og nynorsk blir nytta i annakvart kapittel eller på anna vis med jamn fordeling mellom målformene. Likeeins vil vi, sameleis som Norsk språkråd og Noregs Mållag, gå mot at terminologispørsmålet skal spele ei rolle her. Fagterminologi er eit problem som gjeld begge målformene like mye, og må derfor vurderast under eitt for begge.

LSS vil stø framlegget frå Norsk språkråd (sitert i Stortingsmeldinga s. 22) om ei fast omsetjingsteneste for lærebøker.

ABONNER PÅ SPRÅKLIG SAMLING!

Fråsegn frå LSS om nordisk radio og fjernsyn via satellitt

Landslaget for språklig samling har mottatt betenkninga om nordisk radio/fjernsyn via satellitt og har behandla saka på sentralstyremøte 20. okt. Landslaget vil uttale følgende:

Vi beklager at svarfristen har vært særsknapp. Det tar tid for en landsvid organisasjon å behandle ei så stor sak og å innhente nødvendige saksopplysninger. Dokumentene i Nordisk utredningsserie meiner vi ikke inneholder alle vitale sider av saka. Det har derfor ikke vært mulig for oss å drøfte saka gjennom på et tilfredsstillende vis, og vi forbeholder oss derfor retten til å endre de synspunkta vi har inntatt foreløpig. I stedet for å holde fram disse usikre synspunkta, finner vi det fruktbart å problematisere saka.

Før vi tar stilling til mediet/teknikken, må vi ta stilling til hva vi vil med den. I dag meiner vi at vi veit for lite om konsekvensene ved satellittoverføringer. De økonomiske følgene er ikke minst uoversiktlige, og de er særsk viktige. Det er i dag ulikheter mellom de nordiske landa med hensyn til ressursdisponeringa, programpolitikken, styringsorgan for kringkastingene o.a. For ett samfunns vedkommende (Færøyene) er det ikke sikkert om fjernsyn i det heile er ønskelig. I Norge er desentralisert kringkasting et sentralt kringkastingspolitisk spørsmål, der landet nå står overfor ei utbygging av distriktskontor og -sendinger. Landslaget for språklig samling ønsker ikke at nordiske satellittendinger skal binde så store midler at det kommer i vegen for utbygginga av/driften av desentralisert kringkastingverksemd i Norge.

Vi ser flere argument for nordiske satellittoverføringer: gjensidig kulturell informasjon/påvirkning, breiere programutval o.a. Som språkpolitisk organisasjon legger vi sjølsagt vekt på den økte samnordiske språkforståinga slike sendinger kan gi. — Vi ser likevel like klare motargument: Vil informasjonen/påvirkninga være reelt gjensidig? Vi meiner å vite at de aller fleste norske fjernsynsseere som kan ta inn svenske sendinger i dag, ser på de svenske programma i stor grad, mens de tilsvarende svenske seerne bare i svært liten grad ser på de norske programma de kan ta inn. Hvor skeivt

vil f.eks. forholda bli mellom islandske og skandinaviske sendinger hhv. på Island og i de skandinaviske landa? Vi undervurderer ikke de språklige følgene av ei slik skeivhet i den maktfordelinga sendingene innebærer. Det foreligger i dag tyske undersøkinger som viser at språkføringa i radio-/fjernsynsprogramma påvirker den daglige språkbruken til lytterne/seerne i større grad enn allment antatt til nå.

Landslaget for språklig samling arbeider for å folkeliggjøre de språklige riksnormene. Ei rekke språksosiologiske undersøkinger frå mange land viser at store ulikheter mellom et samfunns språklige prestisjevarianter (riksnormalen) og dialekt virker klart hemmende (passiviserende) på dialektbrukernes (= de fleste i Norge) yringsmuligheter. De norske riksnormalene er kommet de norske folkemåla lenger i møte enn riksnormalene har overfor folkemåla i de øvrige nordiske landa. Vi ser ei mulighet for at samnordiske program over satellitt kan virke sentraliserende i språklig sammenheng også, noe vi ikke ønsker.

Dessuten arbeider Landslaget for språklig samling for å demme opp mot anglo-amerikansk språkinflytelse på norsk språk. Vi frykter at innkjøpte program (western, krimserier o.a.) på disse språka kan komme til å dominere programutvalet (særlig hos ressursvake seergrupper?); i så fall er satellittsystemet uønska. Men vi ser samtidig muligheta for at felles nordiske tiltak/ressurser kan gi bedre høve til å produsere egne (nordiskspråklige) program.

For at Landslaget for språklig samling kan gå entydig inn for den aktuelle satellittpolitikken, må det foreligge garantier for at desentraliseringa av kringkastinga kan holde fram uhindra i de respektive landa og for at kringkastingverksemda kommer de små språksamfunna tilfredsstillende i møte (d.e. de færøyske, grønlandske, islandske, samiske samfunna). Videre må det etter vårt syn ikke på noe vis komme på tale med reklamesendinger. Og det må foreligge garantier for ei betryggende demokratisk styring av kringkastingverksemda. Ikke noen av disse vilkåra meiner vi på det nåværende tidspunkt er tilfredsstillt.

Vi har ikke gått i detalj i presentasjonen av våre foreløpige synsmåter her. I stedet har vi villet holde fram at heile saka er *uviss*, ikke bare sett med våre øyne, men generelt. For mange vitale kulturpolitiske følger av en samnordisk satellitt er *uavklarte*. Og ingen myndighet bør kaste seg ut i noe de ikke ser følgene av. Landslaget for språklig samling er ikke avvisende til framlegget om en samnordisk satellittkringkasting, men organisasjonen kan heller ikke gi det si tilslutning. Vi ønsker at saka blir grundigere utgreidd og videre drøfta i de respektive nordiske land.

TO PRESSEMELDINGAR FRÅ KRINGKASTINGSRINGEN

Nordisk satellittfjernsyn bør vente

Det er for tidleg å ta stilling til spørsmålet om Nordisk satellittfjernsyn, heiter det i ei fråsegn Kringkastingsringen har sendt Nordisk Ministerråd. Premisane for slike program er ikkje klårlagde, og viktige kulturpolitiske og mediapolitiske sider ved mediet har ikkje vore drøfte. Med det første vil kyrkje- og undervisningsdepartementet setje ned eit utval som skal drøfte alle sider ved bruk av massemedia i Noreg. Satellittfjernsyn og nordiske satellittprogram bør bli viktige spørsmål utvalet bør drøfte.

Kringkastingsringen har tidlegare åtvare mot ein debatt for og imot ei jernkule på himmelen. Spørsmålet er om og eventuelt korleis kula kan nyttast i en framtidig mediapolitikk. Kringkastingsringen har sagt at først må vi avgjere kva fjernsyn vi ønskjer her i landet, og så avgjere korleis vi vil byggje det ut. Då er det naturleg å dra framlegget om satellittfjernsyn inn i debatten og vurdere ein satellitt på lik linje med andre tekniske hjelpemiddel. Det kan vise seg at ein satellitt kan bli eit godt hjelpemiddel til å byggje ut det nasjonale fjernsynet sjølv om han ikkje skulle tene det nordiske fjernsynssamarbeidet like godt. Tidlegare har Kringkastingsringen vedteke at distriktsfjernsyn bør bli det neste steget i fjernsynsutbygginga her i landet. Fjernsynsoverføring med satellitt kan bli eit middel til å nå dette målet — til dømes ved å frigjere marknettet.

Målet med utgreiingsarbeidet om Nordisk satellittfjernsyn som Nordisk Råd gjer, er å fremje samkvemmet i Norden — i denne samanhengen med å bruke fjernsynet. Det bør avgjort kunne drøftast om ikkje kostnadene til ein satellitt betre kunne tene nordisk fjernsynssamarbeid på andre måtar — til dømes ved at Nordvisjonen og produksjonen av nordiske fjernsynsprogram blei styrkt. I dei nordiske landa er situasjonen no slik at ein stor del av fjernsynssendingane inneheld ikkje-nordiske program. Situasjonen vil ikkje bli betre om ein vedtek å utvide sendekapasiteten utan vidare. Blir resultatet at dei nordiske landa må kjøpe inn fleire program utanfrå, vil ikkje det styrkje det nordiske samkvemmet. Derfor er det viktig å styrkje produksjonssida i dei nordiske fjernsyna før sendarsida og overføringsteknologien. I alle høve må nasjonale kostnader setjast opp mot kulturelle føremoner — nasjonale og nordiske.

Distriktsfjernsyn må komme først

Sidan vi fekk fjernsyn i Noreg for mest 20 år sidan, har det vore lite debatt om dette mediet. Positive og negativt reaksjonar på einskildprogram ser vi stadig, men sjeldan eller aldri debatt om sjølve utforminga og utbygginga av mediet. Kven skal produsere fjernsynsprogramma, korleis skal dei produserast, og kvar skal dei produserast?

I det siste har vi sett kimen til ein debatt om fjernsynet. Bakgrunnen for debatten er innstillinga om Nordisk satellittfjernsyn frå Nordisk Ministerråd. Mellom anna har styret i Norsk rikskringkasting gått inn for prøvesendingar med Nordisk satellittfjernsyn og langt på veg opna for den nye overføringsteknologien.

I tilfelle det blir investert i satellitteknologi, vil det føre til enorme kostnader og utgifter. I debatten har det vore nemnt summar på opptil 1 milliard kroner. Kringkastingsringen har tidlegare sagt at det neste steget i fjernsynsutbygginga her i landet må bli distriktsfjernsyn. Kva med å bruke 1 milliard til dette formålet?

I vedlegg til Stortingsmelding 80, Revidert langtidsoversikt over Norsk rikskringkastings økonomiske stilling 1973-1985, la i realiteten styret i Norsk rikskringkasting fram planar for distriktsfjernsyn her i landet: «I årene framover vil alle distriktskontorene etter hvert få utstyr for fjernsynsproduksjon, både elektronisk utstyr og utstyr for filmopptak med sikte på at man i perioden 1981-85 skal kunne gjennomføre distriktsvise fjernsynssendinger ved 7-8 distriktskontorer. Man regner med en sending på 15-30 minutter med aktueltstoff pr. dag.»

Dette framlegget frå styret i Norsk rikskringkasting gjekk Stortinget imot då det drøfte meldinga 4. mars 1975. Men i 1975 var det ikkje tale om Nordisk satellittfjernsyn, og etter at innstillinga om den nye overføringsteknologien har komme frå Nordisk Ministerråd, er mediasituasjonen endra: Stortinget bør ikkje utan vidare vedta å bruke store summar til Nordisk satellittfjernsyn utan å vurdere kostnadene i ein breiare samanheng. Konkret vil Kringkastingsringen be styret i Norsk rikskringkasting ta opp att framlegget til Stortinget om distriktsfjernsyn.

Kringkastingsringen har vedteke å arbeide for distriktsfjernsyn her i landet og prioriterer det framfor eit Nordisk satellittfjernsyn. Ei utbygging av distriktsfjernsynet kan byrje i distriktskontora, som det skal byggjast eitt av i kvart fylke.

Informasjonsflaumen utanfrå aukar stadig. Men informasjonen i distrikta er ikkje så sterk og må styrkjast. Etter kvart vil fjernsynet bli det viktigaste mediet vi har, og Kringkastingsringen meiner at eit godt utbygd distriktsfjernsyn kan bli ein viktig faktor til å styrkje distrikta, kulturlivet og eigenaktiviteten der. Dessutan vil det utvide grunnlaget for eigenproduksjonen av fjernsynsprogram til det nasjonale fjernsynet og til Nordvisjonen. Det kan vere eit betre grunnlag til å utvide det nordiske fjernsynssamarbeidet på enn med ein dyr satellitt.

**FRIDA
ANDREASSEN ETTF.**

SKEI — SURNADAL

Kolonial — Kortevarer — Manufaktur

Hva er radikalt

Forts. frå s. 4.

Reint saklig er situasjonen den at det ikke bare foreligger ulike motsetningsfylte og noe uklare definisjoner på hva «radikal» bokmålsformer er, men at det også mangler fyllestgjørende konkrete retningslinjer for hva som i det enkelte tilfelle skal gjelde som «radikalt» bokmål. I praksis har etter alt å dømme vurderingene vært skjønnsmessige og relative, idet de har vært foretatt i forhold til de enkelte ordformenes «moderate» varianter.⁹ I tillegg har ventelig syntaktiske vurderinger spilt ei rolle. Men heller ikke for vurderinger av dette språknivået har jeg funnet konkrete retningslinjer: Hva er «radikal» bokmålssyntaks?

Når det kommer til stykket, har resultatet muligens vært tilfredsstillende når det gjelder lærebokgodkjenning. Men heilt konsekvent kan det neppe ha vært.

* * *

Det jeg har trukket fram til nå, avdekker ei rekke uheldige og problematiske sider ved begrepa «radikalt» bokmål og «radikale» former. Begrepa er ikke skikkelig problematiserte, og de er langt ifrå avklarte. Jeg skal nevne enda et aspekt som nærmest gjør dem umulige å arbeide med, i alle fall størrelsen «radikalt bokmål» som ett av to variantsystem innafor bokmålsnormalen.

Det er et aspekt som en ikke kommer utenom dersom en f.eks. vil foreta ei undersøking av åssen en litterær tekst forholder seg til henholdsvis «radikalt» og «moderat» bokmål. Da blir en nødt til å ta omsyn til ulike varianttyper. Et ord kan ha ulike jamstilte former og sideformer der formvariasjonen kan opptre i ulike deler av ordet. Det kan gjelde rotmorfemet (*høst* el. *haust*), avledningsmorfemet (*likhet* el. *likskap*) eller bøyingsmorfemet (*solen* el. *sola*). Og sia bøyingsmorfema (de grammatiske morfema) er ulike i de ulike ordklassene, blir det nødvendig å skille mellom ordklassene også.

Dersom ordets forskjellige former består i variasjon (allomorfisk veksling) av ett og samme morfem, som i eksempla ovafor, vil det være forholdsvist greitt å vurdere dem i høve til begrepa «radikalt» og «moderat» bokmålsform, forutsatt at disse begrepa blir entydig definerte og konkretiserte. Men sjøl om vi får til ei slik begrepsavklaring, har vi ikke rydda alle problem av vegen. Ofte består ordet av flere morfem og morfemtyper, og det er i tilfeller der to eller flere av ordets morfem har (tillatte) formvarianter at det blir vanskelig å beskrive det entydig som del av det «moderate» eller «radikale» bokmålet. Jeg skal gi et eksempel:

- (1) *blekansiktene*
- (2) *blekansikta*

(3) *bleikansiktene*

(4) *bleikansikta*

Alle disse fire formene av ordet er tillatte i bokmål. Etter en skjønnsmessig vurdering der formene ses i forhold til hverandre, skulle det være greitt nok å heimfeste (1) til «moderat» bokmål og (4) til «radikalt» bokmål. Men hva med (2) og (3)? Er de «radikale» eller «moderate» former? I (2) rekner jeg med at det frie morfemet *blek* vil bli vurdert som «moderat» form, mens allomorfem *-a* av bøyingsmorfemet vil bli vurdert som ei «radikal» form. I (3) er det omvendt. I tillegg kommer spørsmålet om (2) er mer «moderat»/«radikal» enn (3).

For å kunne behandle et problem som dette — og det er et sentralt problem i morfologiske analyser som sikter mot å vurdere skriftlige tekster i forhold til rettskrivingsutviklinga — ser det ut til å være nødvendig å plassere de ulike morfemtypene hierarkisk i forhold til hverandre. Men er det saklig grunnlag for ei slik rangering av morfemtyper? Kan vi si at strukturen i bøyingsmorfema er «viktigere», «mer grunnleggende» o.l. enn rotmorfemstrukturen? Er *-a/-ene* (n.pl.best.) mer avgjørende enn *blek/bleik*? Etter de någjeldende (brokker av) retningslinjer er både diftonger og a-ender nevnt som «radikale» formkriterier, uten at de er rangerte i høve til hverandre.

Blekansikta er ellers folkemålsform øst i landet. Er det grunn nok til å kalle denne forma mer «radikal» enn *bleikansiktene*? Ingen av formene er imidlertid mer tilnæringsform enn den andre.

Eller vurder eksempla (5) og (6):

(5) *fordelinga av utbyttet*

(6) *delingen av utbyttet*

Fordelinga nærmer seg nynorsk i bøyingsmorfemet *-a*, men ikke i avledningsmorfemet *for-*. *Delingen* nærmer seg nynorsken ved å være uten avledningsmorfemet *for-*, men ikke i bøyingsmorfemet *-en*. Er *fordelinga* likevel «radikalt» bokmål og *delingen* «moderat»? Det vil si: Er bøyingsmorfemet «viktigere» enn avledningsmorfemet? Jeg kan tenke meg at ei skjønnsmessig vurdering vil falle ut slik i et konkret tilfelle som (5) og (6).

Et anna eksempel kunne være (7) og (8); (substantiva i (5) og (6) kan som kjent leses med ulik betydning).

(7) *vansken*

(8) *vanskeligheta*

På grunn av avledningsmorfemstrukturen nærmer (8) seg ikke nynorsken; men bøyingsmorfemet *-a* endrer ordet «radikalt» i høve til 1917-rettskrivinga. Dessuten er *vanskeligheta* trulig folkemålsforma for mange. (7) er på den andre sida klart ei tilnæringsform.

Men hva med (9) og (10), (11) og (12)?

Forts. neste side.

- (9) *fridommen*
- (10) *friheta*
- (11) *likskapen*
- (12) *likheta*

Eksempla (9) — (12) er jamstilte hovedformer i bokmål. Vil vi legge avgjørende vekt på bøyingsmorfema her også og vurdere (10) og (12) som mer «radikale» enn (9) og (11)? Jeg er ikke så sikker på det.

Jeg ser gjerne at de problema jeg nå har brakt inn i tillegg til dem som allerede foreligger i språknemndas utgreiinger om «radikalt» og «moderat» bokmål, fører til at blokk-begrepet «radikalt bokmål» og det mer nyanserte «radikale» bokmålsformer tas opp til ny og systematisk vurdering. Slik det er nå, er begrepa lite presise, og de vil være vanskelige å bruke, både for en systematisk prosedyre ved godkjenning av skolemateriell og som grunnlag for undersøkinger av formverket i bokmållitteraturen. Begge disse arbeidsoppgavene er sentrale i språkplanleggingsarbeidet vårt frametter.

Noter:

- 1) Se Ernst Håkon Jahr: Om «hovedformer», «jamstilte former» og «sideformer» i skriftnormalene. En historisk oversikt. I *Språklig Samling* nr 3-1977, s. 13—16.
- 2) Dette kommer direkte til uttrykk i KUDs foredrag til den kongelige resolusjonen om den nye rettskrivning 1938 og er gjengitt i *Framlegg til læreboknormal 1957* fra Norsk språknemnd (Oslo 1957, Innleiing, s. 6, spalte 1). Se ellers Jahr *op.cit.*, s. 15, note 1, om sideformenes gyldighetsområde.
- 3) Dette tyder f.eks. ordlegginga hos prof. Mikjel Sørle på i hans vedlegg til *Framlegg til læreboknormal 1957* (s. 126—138: «Om framlegget til ny læreboknormal»): «Som jeg har vist, kan vi hos en rekke skjønnlitterære forfattere finne støtte for en slik radikal fornorsking av bokmålet...» [...] «Det radikale bokmål vi møter hos disse og andre forfattere...» (s. 130, spalte 2)/ «En vesentlig hindring for gjennomføring av en radikal endring på dette punkt er også språket i de store avisene, ...» (s. 131, spalte1). (Mine uth.). Hvorvidt ordbruken skal forstås i forhold til 1917-rettskrivingas obligatoriske eller valfrie variant, har jeg ikke greidd å finne ut. Men det er kanskje rimelig at jamføringa skjer med 1917-normalens obligatoriske variant?
- 4) *Framlegg til læreboknormal 1957*, Vedlegg 1, s. 118—120.
- 5) Gjengitt i *Målform og normering av lese- og sangbøker* (Norsk språknemnd, Småskrifter 1, Oslo 1961), s. 5—11.
- 6) F.eks. Averbø kommune i brev til Norsk språkråd 14.6.1977.
- 8) «Med «radikal» språkform meiner vi her at stykka bør ha gjennomført visse merkeformer som tvilyd, hokjønn, fortidsform på -a i verb av kaste-klassa, og i alle fall i eventyr o.l. også supinum av sterke verb på -i (*skriv, funni osfr.*)» (*Framlegg til læreboknormal 1957*, s. 119). I *Målform og normering i lese- og sangbøker* gjentas dette på s. 9 og s. 24, men uten passusen om supinumsforma.
- 9) Dvs. at bare den mest moderate varianten vil bli rekna for «moderat» (t.d. eksempel (1) i denne artikkelen), resten for «radikale». Kontorsjef Thoresen i Norsk språkråd har imidlertid gitt uttrykk overfor meg for at han ser det anslis: Bare den forma som inneholder alle de «radikale» målmerkene (jfr. note 8) vil bli rekna for «radikal» (t.d. eksempel (4) i denne artikkelen), ikke noen andre. Jeg er likevel ikke viss på at Thoresens syn er det som gjelder allment i Norsk språkråd.

Dei største streikane i norsk skolesoge for nynorske læremiddel

For tredje gong har streikane for nynorske læremiddel vore dei største i norsk skulesoge. I det dette nummeret av bladet går i trykken, har Aksjonsnemnda for språkleg rettferd hørt om 82 skular med om lag 35 000 elevar i streik. I fjor kom talet opp i 67.

Det nye i år er at det er heile seksten skuleslag med i aksjonane. Før har det i hovudsak vore tale om gymnasaksjonar, men i år var under halvparten av dei aksjonerande skulane gymnas. Det var med distriktshøgskular, ungdomsskular, handels-, jordbruks-, yrkes- og lærarskular o.a. Grunnen til dette er at læremiddelstoda i gymnaset etter kvart blir betre. Om lag halvparten av dei godkjenningspliktige lærebøkene der fans det i år nynorske parallellutgåver av. Tar vi med alle dei læremidla som ikkje er godkjenningspliktige, får vi derimot eit

langt mørkare bilde. Berre ein handfull av desse fins i parallellutgåve. I dei andre skuleslaga er det enda verre. Her finst det ofte parallellutgåver i berre ei eller to lærebøker (i mange fag ikkje så mye ein gong). Når stoda er betre i gymnaset kjem det for ein stor del av at kravet om jamstilling vart lovfesta i 1974. I dei andre skuleslaga har dette enno ikkje skjedd.

Det er klårt at både lovfestinga av jamstillingskravet i gymnaset og auken i løyvingar til nynorske læremiddel er resultat av dei aksjonane som har vore ført frå 1971 og utover. Derfor er det særleg positivt at dei andre skuleslaga no kjem med for fullt.

Eit anna resultat av aksjonane var den stortingsmeldinga departementet la fram om læremiddelstoda, Stortingsmelding nr. 16 1977-78. Dei tala den bygger på, stadfestar dei krava

aksjonane har ført fram — at det trengs 60—80 millionar kr i statsløyvingar for å få gjenomført jamstillinga i den vidaregåande skulen innan 1980. Men elles er meldinga ei undergraving av lova om jamstilling. Ho legg opp til at lova berre skal gjelde læremiddel som er nært knytta til lærebokverk. Ho legg og opp til romslege unntaksreglar, slik at m.a. over 80% av fagretningane i yrkesskulen vil falle bort, og spesial- og valfag skal kunne unntakas. I det heile er meldinga innretta på å lette ar-

beidstilhøva for forlaga under den nye lova, ikkje på å sikre jamstilling for elevane. Derfor krev aksjonane at Stortinget må avvise prinsippa i meldinga, og endre konklusjonane slik at lova verkeleg blir oppfylt innan 1980. Dette har vore ein del av aksjonsgrunnlaget i år. Ein har også protestert mot løyvinga på 8,3 millionar, og har kravd 25 millionar.

Aksjonane har synt at desse krava har brei støtte blant elevane.

Knut S. Vikør

Ei soge om bokstaven „Z”

Språkstrid på Island

Frå den danske avisa *Politiken* har vi saksa denne korte utgreiinga om ein strid på Island. Det er tydelig at språkstriden på Island dreier seg om andre ting enn hos oss. Stykket i *Politiken* stod 11. november i år:

Bogstaven 'z' er blevet centrum for en politisk strid på Island med timelange debatter i Altinget og hede diskussioner i pressen.

'Z' udtales ikke på islandsk, men det blev tidligere anvendt i visse forbindelser i skriftsproget. I 1974 afskaffede undervisningsministeriet imidlertid bogstavet, og det har fået en række forkæmpere for det islandske sprogs renhed til at kaste sig ud i en kamp for z'ets bevarelse. 11 Altingsmedlemmer har netop for anden gang fremsat lovforslag om at få bogstavet genindført.

Islandsk menes at være det ældste sprog i Norden, nær ved det sprog, som taltes over hele Norden og som nordmændene tog med sig, da de bosatte sig på Island i slutningen af det niende århundrede.

Islændingene gør sig store anstrengelser for at bevare sproget i dets oprindelige form og uden fremmedord. Bl.a. findes en særlig komite, som konstruerer islandske ord for alle nye tekniske udtryk.

Forfatteren og Nobelprismodtageren, Halldor Laxness, som aldrig har anvendt 'z' i sine bøger, blev i 1941 tiltalt for ikke at bruge den officielle stavemåde, men blev frikendt.

Frikendelsen var en skandale, mente Laxness, for han havde faktisk ikke holdt sig til de officielle bestemmelser, og Islands højesteret, der frikendte ham, havde derved ophævet en lov, som landets lovgivende forsamling, Altinget, havde vedtaget.

Laxnes mener, at de krampagtige forsøg på at fastholde sproget i en bestemt form er latterlig, men da han af det islandske fjernsyn blev spurgt om sin opfattelse af Altingsdebatten, svarede han, at han var godt tilfreds med, at den blev holdt.

— Så gør de (Altingets medlemmer) da ingen større skade så længe, mente han.

„Liberaliseringsvedtaket”

Forts. frå s. 2.

språkråd. Frå språkrådets side vil det bli innskjerpa overfor KUD at vedtaket gjelder bare for skolelever i grunnskolen og vidaregåande skoler.

Aschehoug forlag bruker dessuten «liberaliseringsvedtaket» som argument for å «mjuke opp» krava til språknormering i skolens norskverk: Får elevene skrive *solen* og *bygden*, vil Aschehoug gjerne gjøre likedan i sine norskverk! Dette går fram av et skriv frå forlaget til Norsk språkråd 13. juli i år. Også overfor forlaget har språkrådet måtta innskjerpe det aktuelle vedtakets virkeområde.

Nå veit vi altså at «liberaliseringsvedtaket» er blitt og blir mistolka og gitt langt videre bruksområde enn meininga er. Når det kommer klager på slike overtramp til Norsk språkråd, reagerer sjølsagt rådet. Men hvor ofte skjer overtrampa uten at det påklages?

gw

NM og LSS

Forts. frå s. 1.

Litt meir konkret vil vi spørje: 1) Må ein, for å kunne godtakast som fullverdig medlem av NM, meine at nynorsken er fullkomen som samnemnar for alt norsk folkemål? 2) Må ein meine at det ikkje er nokon skilnad på konservativt og radikalt bokmål når det gjeld tilhøvet til ein del målføre, og at radikalt bokmål ikkje i mange tilfelle kan bety ei frigjering for dei som tar det i bruk? Er svaret *ja*, da bør NM ta konsekvensen av det og erklære oss for uønskt. Men da vil det ryke ut langt fleire enn dei som står som medlemmer i LSS, kanskje jamvel eit fleirtal i organisasjonen. Er svaret derimot *nei*, bør styret seie det slik at det ikkje kan mistydast lenger. Da vil det også vere slått fast at medlemskap i LSS ikkje er noko hinder for å vere fullverdig med i NM, og at alt snakket om «forskrevning» berre er demagogi.

Dei påstandane Almenningen kjem med i siste innlegget sitt (11. okt.) kan i alle høve ikkje vere grunnlag for tiltak mot oss, for dei er usanne og attendeviste mange gonger. LSS meiner ikkje at nynorsken og bokmålet står nokolunde likt i høve til målføra, eller at nynorsken er «konservativ» og «vestnorsk». Jamvel folk frå bokmålsida i laget (t.d. Geirr Wiggen) har sagt tydeleg frå at dei ser nynorsken som eit langt betre skriftleg uttrykk for dei fleste norske målføra enn bokmålet. Men dei meiner òg at ein del austlandske folkemål ligg vel så tett opp til radikalt bokmål som til nynorsk — eit synspunkt som er lett å forsvare vitskapleg. Vi kan ikkje sjå nokon grunn til automatisk å sjå på folk som meiner dette som fiender av målrørsla.

Almenningen seier òg at LSS ser bort frå språkundertrykkinga og vil setje rettskrivingsstrevet opp mot bruksmålsstriden. Eit raskt blikk på prinsipp-programmet til laget og dei siste årgangane av bladet «Språklig Samling» vil utan vidare syne at dette er usanning.

Kronargumentet mot folk som oss er: LSS går inn for radikalt bokmål som skolemål i Oslo. Ein legg da gjerne til at riksmålsfolk lokkar med radikalt bokmål i skolemålsrøystingar for å kaste ut nynorsken. Dette argumentet er grunnfalskt, for, som kunnige folk veit, går det ikkje an å velje radikalt bokmål i skolen. Valet står berre mellom bokmål og nynorsk. For LSS er det ikkje noko problem å gå inn for nynorsk i slike røystingar over alt der det er aktuelt — også om radikalt bokmål hadde funnest som eige alternativ. Det er ein naturleg konsekvens av § 4 i prinsipp-programmet: «LSS går inn for at skriftspråket i skolen skal være mest mulig i samsvar med det folkelige talemålet på stedet.» — Derimot går LSS inn for at det

bokmålet som blir nytta i skolen, skal vere mest mogleg folkeleg. Vi kan ikkje sjå at det er i motstrid med NM sitt program. Nynorsk som hovudmål i Oslo-skolen i den framtida vi kan ha oversyn over er no ein gong berre ein draum. Stiller ein seg likegyldig til det bokmålet som blir brukt der, godtar ein i praksis språkundertrykkinga.

Kvifor er vi så med både i NM og LSS? Vi er for ei sosial oppreising av alle folkemåla i Norge. Dette er ei viktig sak for begge laga. Vi er også for eit skriftmål som bygger på desse folkemåla, står dei nær og utviklar seg i samsvar med dei. Vi ser nynorsken som det målet som utan samanlikning svarar best til dette idealet, og vi vil derfor gjere vårt til å stri fram den. Derfor er vi med i NM, og vil bli der til vi ev. blir kasta ut. Men vi meiner det også er viktig å stri for eit folkeleg bokmål, fordi det er ein stønad til dei folkegruppene som snakkar målføre og likevel blir opplært i bokmål, og fordi vi med det vil svekke det *konservative* bokmålet som er hovudfienden til alle folkelege språkformer her i landet. Derfor meiner vi at vi godt kan forsvare å vere medlemmer i LSS.

Lars S. Vikør, Knut S. Vikør, Vidar Jetne, Helge Sandøy, Olav Dalgard, Alf Frydenberg, Thore Roksvold, Tore Unhammer, Sverre Tusvik, Shannon Brubeck, Sigmund Skard, Arne Grimstad, Åse Gruda Skard, Ernst Håkon Jahr.

Under overskrifta «Vil Noregs Mållag framleis ha oss?» skreiv Henrik Sødal dette innlegget i Dag og Tid nr. 91, 1977:

Overskrifta er lånt frå oppslaget på første side i Dag og Tid for 18. nov. og viser til innlegget i same nr. av bladet frå 14 målfolk som skriv om medlemskap i NM og LSS. Som ein av dei «skuldige» er eg i all hovudsak samd i det dei 14 skriv.

For min eigen del vil eg heilt stutt gjera greie for viktigaste grunnen til at eg er med i LSS: Det er no ein gong slik at godt 80 prosent av elevane i folkeskulen har bokmål som hovudmål i opplæringa, og det vil vel gå heller lang tid før dette prosenttalet går mykje nedover. Og da er det ikkje det same for oss *korleis* dette bokmålet er. Konservativt, danskfarga bokmål er med og tyner talemålet, dialektane hos ungane. Da er det trass alt betre med eit meir folkeleg bokmål, som har fleire norsk ord og vendingar. Her gjeld det vern mot undertrykking av talemålet, dialektane. Og eg meiner at LSS her har ei oppgåve med å skunde på utviklinga av eit folkeleg bokmål, som har mest mogleg av norske former, samstundes som nynorsk får eit enda breiare talemålsgrunnlag.

I strid for nynorskskulemål

Sjølsgagt er nynorsk det skriftmålet som ligg nærast dialektane for heile landet under ett, det einaste heilnorske skriftmålet. Derfor er eg med i NM, og eg er ikkje meir smålåten enn at eg torer nemne det arbeidet eg har gjort for nynorsk skulemål gjennom eit par mannsaldrar mellom anna i kampen framfor skulemålsrøystingar i bortimot tretti skulekrinsar. I Trøndelag og Møre, på Austlandet og Sørlandet. Ikkje slik at dette er noko særskilt å skryte av. Det er mange, mange trufaste målfolk som har vore med i denne striden for skulemålet, mange, mange som var med da vi i 1920 og 30-åra hadde medvind og vann krins etter krins for nynorsk mål. Og trugne målfolk har vist same innsatsvilje da reaksjonen mot nynorsken sette inn fra 1950 og utover. Ja, nettopp under denne

motbøren synte målmannsviljen seg sterk, og det har lykkast å stogge tilbakegangen for nynorsken i skulen, og det går på nytt framover. Det har vore ei glede for meg som gammal mann å få vera med på dette, for målreisinga er framleis ei hjartesak for meg. Og så lenge kreftene rekk til, vil eg etter evne stø nynorsken som skulemål. Men eg tenkjer òg på dei tusentals elevar som framleis må slite med bokmål i skulen.

Må få beskjed

Finn styret i NM — og eventuelt landsmøtet — at eg etter dette ikkje kan vera medlem av NM, så må eg få beskjed om det. Her står eg saman med dei 14 — og sikkert mange fleire. — Vil Noregs Mållag framleis ha oss?

Mål og Makt nr. 3 1977**Temanummer om læremiddelaksjonane**

Dette nummeret av Mål og Makt har striden for språkleg rettferd i skulen som tema. I nokre av artiklane vert det teke opp dagsaktuelle spørsmål, i andre vert det drege historiske liner. Dette kjem til uttrykk i undertittlane: «Frå jamstillingsvedtak til læremiddelaksjonar» og «Linjer i striden for språkleg rettferd».

Det er mange artikkelforfattarar, men den eine av dei, Asmund Forfang, fyller nær på halvparten av sidetalet. Han skriv i alt tre artiklar. I den eine tek han føre seg striden for å få lovfest den retten nynorskbrukarar har til å kunne skaffe seg læretilfang utan noka form for diskriminering. Han greier ut om Grunnskulelova, Lova for den vidaregåande skulen og praktiseringa av lovvedtaka. I den andre artikkelen rettar han søkelyset mot utgjevinga av læremiddel. Artikkelen har tittelen «Forlag — styresmakter — og løyvingar». Forfang gjev her ei fin historisk oversikt over ulike syn på tilhøvet mellom private forlag og statsmakta. Målrørsla har tidlegare reist krav om statsforlag, men i dag er dette kravet kome i bakgrunnen. Artikkelforfattaren meiner at «kravet om statsforlag ikkje har vore eit mål i seg sjøl, men helst eit pressmiddel for å få forlaga til å sjå på utgjevinga av nynorske læremiddel med større alvor; dessutan har det vore sett opp som alternativ til lovfesting av jamstillinga». Den tredje artikkelen ber undertittelen «Ei soge om målrørsla og læremiddelsaka». I innleiinga seier Forfang: «Denne artikkelen er så vidt eg veit det einaste forsøket til no på å gje eit oversyn over målstriden i Norge med hovudvekta på læremiddelsaka». At læremiddelsaka står sentralt, kjem også fram i hovudtittelen: «Skal vi nå målet, må vi ha gode reiskap».

Arne Skjerven tek i ein artikkel føre seg læremiddelstoda i grunnskulen. Han peikar på at det ikkje står så bra til som ein skulle tru. Forlaga bryt lova eller omgår henne ved å tolka omgrepet læremiddel/læreverk altfor snevert. Skjerven er usamd i den måten forlaga går fram på. I slutten av artikkelen kjem han med gode framlegg om korleis og kvar læremiddelproduksjonen bør gå føre seg. Mellom anna meiner han at ein del av læretilfanget bør lagast lokalt.

Åsmund Lien drøftar i ein artikkel grunnlaget for nynorsk som bruksmål. Til ein viss grad er det kjende synsmåtar han dreg fram. Ein hovudtanke er at nynorsken har rot i norske målføre. Han problematiserer i nokon mon dette synet, men slår fast at «For folk som snakkar ein norsk dialekt, vil nynorsken vera den naturlege uttrykksforma.» Vidare seier han: «Eg vil berre seia til dei som vil kome dragande med det me kallar radikalt bokmål, at denne språkvarianten har nådd lite utover a-utgåvene av lærebøkene i norsk». Det er såleis eit markert målsyn som kjem fram i denne artikkelen.

Ein del andre mindre artiklar, m.a. av Bodil Røyset og Aslak Helleve, dreiar seg om læremiddelaksjonane frå 1971-76.

Mål og Makt nr. 3 1977
Frå jamstillingsvedtak til læremiddelaksjonar
Linjer i striden for språkleg rettferd

Bjørn Bjørlykke

LANDSLAGET FOR SPRÅKLIG SAMLING

Postboks 636, Sentrum Oslo 1.
Medlemspenger, kr. 30,— pr. år.
Postgiro 5163787

Leiar: Geirr Wiggen,
Strandstykket 67,
2400 Elverum.

Innhold:

NM og LSS. Ope brev til styret i NM .. s. 1	Pressemeldingar frå Kringkastingsringen s. 10
Riksmålsfolka og folkemålsformene i bm. s. 2	Dei største streikane i norsk skolesoge for nynorske læremiddel s. 12
«Liberaliseringsvedtaket» blir misbrukt s. 2	Ei soge om bokstaven «Z» s. 13
Hva er radikalt bokmål? s. 3	Mål og Makt nr. 3 1977 s. 15
Meldinger av barnebøker s. 5	Skolekrav om meir radikalt bokmål s. 16
Fråsegner frå LSS s. 8-9	

Skolekrav om meir radikalt bokmål

Etter siste skoleår (1976/77) er det reist spørsmål frå deler av skoleverket om større rom for radikalt bokmål. Særlig har vi lagt merke til to initiativ i så måte.

I juni i år har skolesjefen i *Averøy kommune* sendt brev til Norsk språkråd, der han peiker på at nye norskverk for grunnskolen (Gyldendals «Norsk i barneskolen» (NIB) og Cappelens norskverk) bare er å få med moderate ordformer. Da *Averøy kommune* i si tid gikk over frå nynorsk til bokmål som opplæringsmål, vedtok kommunen samstundes å nytte radikalt bokmål. Med de tidligere norskverka har det vært mulig å velge mellom radikale og moderate utgaver, såkalte A- og B-utgaver. De nye norskverka ser ut til å omgå denne ordninga. Skolesjefen i *Averøy kommune* beklager dette og spør om det er forlaga som styrer utviklinga eller om språkrådet kan gjøre noe for å rette på situasjonen.

Norsk språkråd har bedt om uttalelser om saka frå Forleggerforeninga og frå Universitetsforlaget. Etter initiativ frå samnorskhold vil rådet dessuten bringe på det reine hvor mange skolestyrer det er som alt har vedtak om å nytte radikalt bokmål.

Norsk Skoleblad trykker ellers i nr 37 - 1977 et vedtak som *Fauske Lærarlag* gjorde 27. april i år om å auke omfanget av radikalt bokmål i lærebøkene. Vi gjengir en sentral del av uttalelsen:

«Når vi ser bort fra lærebøker i sjølve

norskfaget, er de aller fleste lærebøkene i dag utgitt i konservativt eller moderat bokmål.

Vi gjør oppmerksom på at tallet på hunnkjønnsord og a-verb i de aller fleste lese- og lærebøker er svært lite. Sammen med andre samnorske ord og ordformer er dette etter vår meining en viktig del av språk-arven og kulturarven vår.

Det radikale bokmålet fortjener i alle fall et større rom enn det har fått i skolen i dag: noen av eventyra til Asbjørnsen og Moe.»

At det har vært bevisst forlagspolitikk i det siste å skjære ned på omfanget av radikalt bokmål, ja, begrense det til noen få eventyr, viser blant anna et brev frå *Aschehoug forlag* til Norsk språkråd i sommer. Forlaget skriver der at det ikke finner det mulig å oppfylle kvoten for radikalt bokmål gjennom eventyrtekstene og ber derfor om at språkrådet praktiserer reglene for radikalt bokmål «lempelig». Det går fram av skrivet at forlaget ikke vurderer andre litterære teksttyper enn eventyra som høvelige for radikalt bokmål, trass i at det nå er gjort godt kjent at stadig flere forfattere — både for barn og voksne — nytter radikale bokmålsformer.

Landslaget for språklig samling støt initiativa frå *Averøy kommune* og *Fauske Lærarlag* og vil målbære krava videre så godt som råd er, i Norsk språkråd og ellers.

gw